

Цивільне право і цивільний процес; сімейне право;
міжнародне приватне право

УДК 341.9

Матвєєва Анастасія Володимирівна

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
доцент кафедри міжнародного приватного права
та порівняльного правознавства*

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Matvieieva Anastasiia

*PhD in Law, Senior Researcher, Associate Professor of the Department of
Private International Law and Comparative Law
Yaroslav Mudryi National Law University*

Переродова Анастасія Олександрівна

студентка Міжнародно-правового факультету

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Pererodova Anastasiia

*Student of the International Law Faculty of the
Yaroslav Mudryi National Law University*

**ТРУДОВІ ПРАВА ГРОМАДЯН УКРАЇНИ ЗА КОРДОНОМ:
ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ЗАХИСТУ
LABOR RIGHTS OF UKRAINIAN CITIZENS ABROAD:
PECULIARITIES OF LEGAL REGULATION AND PROTECTION**

Анотація. Стаття присвячена актуальним проблемам правового забезпечення трудової міграції українських громадян за кордон. Визначено основні вітчизняні нормативно-правові акти та міжнародні договори, конвенції, ратифіковані Україною, які регулюють питання трудової міграції, питання щодо ефективного захисту та реалізації прав таких

громадян. Проаналізовано ці нормативні акти, та зроблено висновок, що питання працевлаштування українських громадян за кордоном вирішуються не тільки згідно з національним законодавством, а й з законодавством приймаючої країни та міжнародними договорами. Крім того, було з'ясовано, що неабияку роль у реалізації таких трудових прав відіграють двосторонні угоди між Україною та іншими державами. Виокремлено категорії трудових мігрантів та критерії їх поділу на окремі групи: таких категорій виділяють чотири. З'ясовано, що залежно від категорії таких громадян, визначається і обсяг їх прав та повноважень, а також рівень захисту їхніх прав та законних інтересів у випадку їх порушення. Досліджено проблему, яка є актуальною для українських громадян у зв'язку з російсько-українською війною: питання працевлаштування українських біженців та осіб, які отримали статус осіб, що потребують тимчасового захисту. У статті охарактеризовано механізми реалізації основних прав трудящих-мігрантів: права на належні умови праці, на гідну оплату праці, відпочинок та соціальний захист. Обговорено проблему пенсійного забезпечення та інших соціальних виплат трудових мігрантів, тому що забезпечення такими виплатами регулюється по-різному в міжнародних угодах: в угодах України з країнами СНД застосовується територіальний принцип, а з європейськими країнами береться за основу принцип пропорційності. До того ж розкрито питання подвійного оподаткування громадян та способів його уникнення.

Ключові слова: трудові права, трудящі-мігранти, захист трудових прав, міжнародні конвенції, трудова міграція.

Summary. *The article is devoted to the actual problems of legal support of labor migration of Ukrainian citizens abroad. The main domestic normative legal acts and international treaties, conventions ratified by Ukraine, which regulate the issues of labor migration, the issues of effective protection and realization of*

the rights of such citizens are identified. These normative acts were analyzed and it was concluded that the issues of employment of Ukrainian citizens abroad are solved not only in accordance with national legislation, but also with the legislation of the host country and international treaties. In addition, it was found that bilateral agreements between Ukraine and other states play a significant role in the implementation of such labor rights. The categories of labor migrants and the criteria for their division into separate groups are distinguished: there are four such categories. It is found that depending on the category of such citizens, the scope of their rights and powers is determined, as well as the level of protection of their rights and legitimate interests in case of their violation. The problem that is relevant for Ukrainian citizens in connection with the Russian-Ukrainian war is investigated: the issue of employment of Ukrainian refugees and persons who have received the status of persons in need of temporary protection. The article describes the mechanisms of realization of the basic rights of migrant workers: the right to proper working conditions, decent wages, rest and social protection. The problem of pensions and other social benefits of migrant workers is discussed, because the provision of such benefits is regulated differently in international agreements: in the agreements of Ukraine with the CIS countries the territorial principle is applied, and with European countries the principle of proportionality is taken as a basis. In addition, the issue of double taxation of citizens and ways to avoid it is disclosed.

Key words: *labour rights, migrant workers, protection of labour rights, international conventions, labour migration.*

Постановка проблеми. Право на працю – одне з фундаментальних прав людини. «Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується,» - говорить у статті 43 Конституції України. Держава повинна гарантувати захист трудових прав громадян, створення належних

умов та можливостей працевлаштування та гідної оплати праці. Проте економічні проблеми, незадоволення умовами праці, нестабільна політична ситуація, і особливо запровадження воєнного стану змушує громадян шукати роботу за кордоном. Проблема трудової міграції для України є особливо актуальною, адже українці становлять вагому частку тих, хто виїжджає в європейські та інші країни на заробітки. Саме тому питання юридичних гарантій реалізації прав громадян на трудову діяльність за кордоном не втрачає своєї гостроти та актуальності.

Аналіз останніх досліджень. Вагомий внесок у науково-теоретичні дослідження у галузі трудових прав працівників-мігрантів серед вчених зробили: Горбань О.П. [3], Бурак С.В. [6], Карпачова Н.І. [7], Чехович С.Б. [8], Малиновська О.А. [11], Лужанський А.В. [13], та ін. Водночас, попри значну кількість наукових праць у цій сфері, слід констатувати, що проблема захисту прав українських трудових мігрантів за кордоном не втрачає своєї актуальності, а тому вимагає більшого її висвітлення.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). З'ясувати, які національні та міжнародно-правові акти регулюють питання реалізації та гарантій захисту прав працівників-мігрантів громадян України за кордоном, визначити, на які категорії поділяють трудових мігрантів в залежності від обсягу їх прав, та в які органи можуть звернутися громадяни задля захисту своїх трудових прав, висвітлити актуальні проблеми, з якими зустрічаються українські громадяни, працюючи за кордоном.

Виклад основного матеріалу. Насамперед, варто проаналізувати нормативно-правову базу регулювання зовнішньої трудової міграції в Україні. Основними національними нормативно-правовими актами слід вважати Кодекс законів про працю, Закони України «Про міжнародне приватне право» та «Про зайнятість населення». У статті 52 ЗУ «Про міжнародне приватне право» визначається, що до трудових відносин з іноземним елементом «застосовується право держави, у якій виконується

робота, якщо інше не передбачено законом або міжнародним договором України» [1].

Важливим кроком до гармонізації захисту прав трудящих-мігрантів було прийняття 5 листопада 2015 року Закону України «Про зовнішню трудову міграцію». Цей закон, як зазначено у Преамбулі, визначає правові та організаційні засади державного регулювання зовнішньої трудової міграції та соціального захисту громадян України, які тимчасово працюють за кордоном та членів їх сімей. У статті 1 цього Закону надано визначення терміну «трудова міграція» – це громадянин України, який здійснював, здійснює або здійснюватиме оплачувану діяльність у державі перебування, не заборонену законодавством цієї держави [2]. Вказаний нормативно-правовий акт покликаний стати основою механізму правового забезпечення легального працевлаштування українців за кордоном.

Згадуючи статтю 52 ЗУ «Про міжнародне приватне право», слід констатувати, що питання працевлаштування українських громадян за кордоном вирішуються не тільки згідно з нормами національного законодавства, а й з нормами законодавства приймаючої країни та відповідними міжнародними договорами. Правове забезпечення прав трудових мігрантів на працю здійснюється в комплексі з міжнародно-правовими нормами, міжнародно-правовими договорами та нормами національного законодавства [3]. Базовим міжнародним документом щодо регулювання правового статусу трудящих-мігрантів є Європейська конвенція 1977 року, яку Україна ратифікувала 16 березня 2007 року. Ця Конвенція має комплексний характер та регулює значне коло питань щодо трудових мігрантів: від формулювання набору майбутніх трудящих-мігрантів до питання житлового забезпечення, освіти, мовної та професійної підготовки [4].

Незважаючи на наявність низки ратифікованих угод та конвенцій у сфері захисту прав трудящих-мігрантів, Україною не ратифіковано такий

важливий документ, як Конвенція Міжнародної організації праці «Про трудящих-мігрантів» № 97 від 1949 року [5]. Конвенція МОП 1949 р. (переглянута), передбачає, що кожна країна-член МОП, яка її ратифікувала, бере на себе зобов'язання надавати на рівних умовах всім іммігрантам, які законно прибувають на його територію, однакові права на рівні громадян цієї країни. Ця Конвенція також має велике значення для захисту прав робітників мігрантів, які не були офіційно зареєстровані.

У зазначених Конвенціях запропоновано визначення понять «трудящий-мігрант» та «працівник-мігрант», які фактично є синонімами [6]. Зокрема, у Європейській конвенції «Про правовий статус трудящих мігрантів» визначається, що термін «трудящий-мігрант» може застосовуватися до громадянина договірної сторони, якому інша договірна сторона дала дозвіл на перебування на її території для здійснення оплачуваної роботи [4]. У Конвенції МОП № 97 же зазначено, що працівник-мігрант – це особа, що мігрує з однієї країни в іншу з наміром отримати роботу інакше, ніж за власний рахунок, й охоплює будь-яку особу, що визнається згідно із законом як працівник-мігрант, та законно в'їхала у країну як працівник-мігрант [5].

Необхідно також визначити категорії трудових мігрантів, відповідно до їх статусу. Для цього можна звернутися до спеціальної доповіді Уповноваженого Верховної Ради з прав людини Н. Карпачової «Стан дотримання та захисту прав громадян України за кордоном». Зазначена доповідь становить собою перше фундаментальне дослідження в аспекті однієї з найгостріших соціальних проблем держави, в ній також визначено поділ трудових мігрантів на 4 категорії [7], як-то:

I категорія – особи, які перебувають на території іноземної держави законно, мають дозвіл на постійне проживання та працевлаштування;

II категорія – особи, які тимчасово перебувають на території іноземної держави, визначеним дозволом і на тимчасове працевлаштування;

III категорія – особи, які законно тимчасово перебувають на території іноземної держави, наприклад, на навчанні, лікуванні, з туристичної причини, та нелегально працевлаштовані;

IV категорія – особи, які нелегально перебувають на території іноземної держави та нелегально працевлаштовані.

Належність до тієї чи іншої категорії є первинним фактором, що визначає юридичні та соціальні права особи в країні перебування [8]. Категорії I та II мають найширше коло повноважень, адже їх права підлягають захисту на підставі низки міжнародних договорів, конвенцій, які укладаються та ратифікуються Україною, деякі з них були зазначені вище. Аналізуючи ці міжнародно-правові акти, можна визначити, що для офіційно працевлаштованих громадян діє національний режим в країні працевлаштування, тобто трудящі-мігранти, мають рівні права з громадянами приймаючої країни.

Особи III категорії мають неоднозначне становище, адже легально перебуваючи на території іноземної держави, вони нелегально працевлаштовані, тому відповідно до цього вони не можуть бути і суб'єктами трудових відносин. Незважаючи на те, що національний режим на них поширюється, це створює перешкоду щодо захисту їх трудових прав, адже законними способами захистити себе вони не можуть.

Особи IV категорії є найбільш проблемними та незахищеними – вони нелегально перебувають на території іноземної держави, тому національний режим на них не поширюється, та відповідно до міжнародних конвенцій вони не визначаються як трудові мігранти. Такі особи не можуть захистити свої права у разі порушення, і, крім цього, підлягають негайній депортації за незаконний перетин кордону.

До того ж дуже актуальним для українських громадян у зв'язку з війною 2022 року є питання працевлаштування українських біженців та осіб, які отримали статус особи, що потребує тимчасового захисту.

Конституційно-правовий статус біженця визначається відповідно до національного законодавства держави члена ООН, але нормативні акти не можуть суперечити Конвенції ООН про статус біженців від 28.07.1961 року. У статті 17 цієї Конвенції зазначено, що «Договірні Держави надаватимуть біженцям, які законно проживають на їхній території, щодо права роботи за наймом, найсприятливіше правове становище, яким користуються громадяни іноземних держав за таких самих обставин» [9]. У випадку тимчасового захисту доступ до праці в країні перебування та інше забезпечення надається з моменту звернення і такі особи мають рівні права у сфері трудових відносин з громадянами країни перебування, у той час як особи, які забажали отримати статус біженця очікують в середньому до 6 місяців, поки приймається рішення про надання такого статусу.

Що ж до захисту основних трудових прав українських громадян, таких як право на належні умови праці, на гідну оплату праці, на відпочинок та соціальний захист, то вони регулюються відповідно до Закону України «Про зовнішню трудову міграцію» національним законодавством країни перебування трудового мігранта, міжнародними договорами України, ратифікованими Верховною Радою. Серед них договори в межах компетенції Організації Об'єднаних Націй, Міжнародної організації праці та численні двосторонні договори між Україною та іншими державами. Такі договори відіграють важливу роль у правовому регулюванні діяльності та створенні дієвих механізмів регулювання захисту прав трудящих-мігрантів. Такими двосторонніми угодами є, наприклад, Угода між Урядом України та Урядом Чеської Республіки про взаємне працевлаштування громадян України та громадян Чеської Республіки 1996 року, Угода між Урядом України та Урядом Республіки Польща про взаємне працевлаштування працівників 1994 року, Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Литовської Республіки про працевлаштування та співробітництво у сфері трудової міграції 2018 року та іншими. Зокрема в ст. 1 Угоди між Україною

та Литовською Республікою зазначено, що метою угоди є прагнення сторонами зміцнювати взаємне співробітництво та надавати взаємну допомогу в забезпеченні захисту прав та інтересів працівників держав Сторін, спрямовану на боротьбу з нелегальною працею [10].

Питання пенсійного забезпечення також гостро стоїть у сфері прав трудящих-мігрантів, адже реалізація права на соціальні виплати в договорах регулюється по-різному. Так, в угодах між Україною та країнами СНД береться за основу територіальний принцип, який означає, що соціальні виплати нараховуються країною проживання особи, враховуючи трудовий стаж, набутий на території країн сторін угоди. В той час, як в угодах між Україною та країнами ЄС діє принцип пропорційності, коли кожна зі сторін несе відповідальність за свою сторону страхових зобов'язань. Також варто зазначити, що у випадку переїзду особи громадянина однієї держави до іншої, які підписали зазначені угоди щодо соціальних виплат, то відповідно до принципу пропорційності передбачено переказ пенсійних коштів та інших виплат за кордон. Угоди про соціальне забезпечення не лише гарантують громадянам соціальний захист, а й стимулюють законне працевлаштування, сприяють поверненню та адаптації мігрантів в Україні [11].

Ще однією проблемою при трудовій міграції є оподаткування громадян України, які отримують дохід з-за кордону. Відповідно до правил, що існують у багатьох країнах, якщо українці перебувають за кордоном понад 183 дні, вони можуть бути визнані податковими резидентами країни перебування та підпадають під ризик подвійного оподаткування, тобто підлягатимуть оподаткуванню як в Україні, так і в країні їх фактичного перебування. Таким чином, українські трудові мігранти, будучи резидентами країни, повинні сплачувати податок зі своїх доходів. Більш того: вони несуть відповідальність у разі порушення податкового законодавства у вигляді, наприклад, несплати податків [12]. Саме тому

Україна підписала двосторонні договори про уникнення подвійного оподаткування з більше, ніж 70 країнами світу.

Варто акцентувати увагу, що держава гарантує допомогу українським трудовим мігрантам через надання консультаційного сприяння вирішення проблемних питань в закордонних дипломатичних установах України. Відповідні дипломатичні та консульські установи здійснюють постійний прийом громадян, надають безоплатну консультацію про правову допомогу. Крім того, трудові мігранти мають право звернутися до судів та адміністративних органів держави місця працевлаштування, саме таке право передбачене ст. 26 Європейської конвенції [13].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. На підставі проведеного дослідження ми можемо констатувати, що права громадян України на трудову діяльність за кордоном регулюються як національним, так і міжнародним законодавством. Важливу роль в реалізація захисту трудових прав працівників-мігрантів відіграють двосторонні угоди між Україною та іншими державами, адже завдяки таким угодам досягається створення ефективних механізмів захисту таких прав. В залежності від категорії трудових мігрантів серед громадян України, визначається і обсяг їх прав та повноважень, що сприяє результативному вирішенню проблем, з якими зустрічаються працівники за кордоном. Захист прав та законних інтересів громадян України, які працевлаштовані за кордоном, є основною метою діяльності держави, саме тому було висвітлено основні питання щодо гарантії прав на належні умови праці, гідну оплату праці, відпочинок та соціальний захист.

Література

1. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005р., № 2709-IV. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 32. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>
2. Про зовнішню трудову міграцію: Закон України від 05.11.2015р., № 761-VIII. Відомості Верховної Ради. 2015. №49-50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-19#Text>
3. Горбань О.П. Правове регулювання праці іноземців та осіб без громадянства в Україні : автореф. дис.канд. юрид. наук, Луганськ, 2009. С. 9.
4. Європейська конвенція про правовий статус трудящих-мігрантів: Конвенція про правовий статус трудящих-мігрантів від 24.11.1977 р., №93. Офіційний вісник України. 2007. №74. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_307#Text
5. Конвенція про працівників-мігрантів (переглянута 1949 року) № 97 від 24.06.1975. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_159#Text
6. Бурак С. Правовий статус працівників-мігрантів у Європейському союзі. Вісник Львівського університету. Сер. : Міжнародні відносини. 2015. Вип. 36. С. 114–124.
7. Стан дотримання та захисту прав громадян України за кордоном: Спеціальна доповідь уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (2002 р.). URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua/>
8. Чехович С. Міграційне право України : Підруч. К. : Школа, 2003. 260 с.
9. Конвенція про статус біженців від 28.07.1961 року. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#o51
10. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Литовської Республіки про працевлаштування та співробітництво у сфері трудової

міграції від 05.02.2020. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440_006-18#Text

11. Малиновська О. А. Аналітична записка «Проблема соціального захисту українських працівників-мігрантів» // Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/949/>
12. Лист Міністерства закордонних справ України № 72/19-091-1027 від 5 квітня 2011 р. «Щодо міжнародних договорів, якими регулюються питання оподаткування». URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.43893.0>
13. Лужанський А. В. Трудові спори громадян, які працюють за межами своїх держав : особливості доступу до правосуддя в Україні / А. В. Лужанський // Вісник Верховного суду України. 2011. № 6 (130). С. 39-43.

References

1. Pro mizhnarodne pryvatne pravo: Zakon Ukrainy vid 23.06.2005r., № 2709-IV. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2005. № 32. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>
2. Pro zovnishniu trudovu mihratsiiu: Zakon Ukrainy vid 05.11.2015r., № 761-VIII. Vidomosti Verkhovnoi Rady. 2015. №49-50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-19#Text>
3. Horban O.P. Pravove rehuliuвання pratsi inozemtsiv ta osib bez hromadianstva v Ukraini : avtoref. dys. kand. yuryd. nauk, Luhansk, 2009. S.9.
4. Yevropeiska konventsiiia pro pravovyi status trudiashchykh-mihrantiv: Konventsiiia pro pravovyi status trudiashchykh-mihrantiv vid 24.11.1977 r., №93. Ofitsiyni visnyk Ukrainy. 2007. №74. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_307#Text

5. Konventsiiia pro pratsivnykiv-mihrantiv (perehlianuta 1949 roku) № 97 vid 24.06.1975. Verkhovna Rada Ukrainy. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_159#Text
6. Burak S. Pravovyi status pratsivnykiv-mihrantiv u Yevropeiskomu soiuzi. Visnyk Lvivskoho universytetu. Ser. : Mizhnarodni vidnosyny. 2015. Vyp. 36. S. 114–124.
7. Stan dotrymanna ta zakhystu prav hromadian Ukrainy za kordonom: Spetsialna dopovid upovnovazhenoho Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny (2002 r.). URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua/>
8. Chekhovych S. Mihratsiine pravo Ukrainy : Pidruch. K. : Shkola, 2003.
9. Konventsiiia pro status bizhentsiv vid 28.07.1961 roku. Verkhovna Rada Ukrainy. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#o51
10. Uhoda mizh Kabinetom Ministriv Ukrainy ta Uriadom Lytovskoi Respubliki pro pratsevlashtuvannia ta spivrobotnytstvo u sferi trudovoi mihratsii vid 05.02.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440_006-18#Text
11. Malynovska O. A. Analitychna zapyska «Problema sotsialnoho zakhystu ukrainskykh pratsivnykiv-mihrantiv» // Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen pry Prezydentovi Ukrainy. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/949/>
12. Lyst Ministerstva zakordonnykh sprav Ukrainy № 72/19-091-1027 vid 5 kvitnia 2011 r. «Shchodo mizhnarodnykh dohovoriv, yakymy rehuliuutsia pytannia opodatkuvannia». URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.43893.0>
13. Luzhanskyi A. V. Trudovi spory hromadian, yaki pratsiuut za mezhamy svoikh derzhav : osoblyvosti dostupu do pravosuddia v Ukraini / A. V. Luzhanskyi // Visnyk Verkhovnoho sudu Ukrainy. 2011. № 6 (130). S. 39-43.